

A gyermekvédelem és a fiatalokorra vonatkozó büntető-igazságszolgáltatás kapcsolódási pontjai, különös tekintettel a megelőzésre és a reszocializációra

Gáspár Károly Ph.D. disszertációjának befejezésén dolgozott, de ez a munka befejezetlen maradt. E számunkban az-
zal is szeretnénk rá emlékezni, hogy egy fontos részletet közlünk az elkészült anyagból.

A disszertáció a gyermekvédelem és a büntetőjog érintkezési pontjaival, a gyermek- és fiatalok bűnelkövetők ke-
zelésének ellátórendszerbeli és igazságszolgáltatási jellemzőivel foglalkozik. Kiemelt figyelmet szentel azoknak a jó
nemzetközi tapasztalatoknak, gyakorlatoknak, amelyek elemzésével, egyes elemeinek adaptálásával a magyar jog-
rendszer és jogalkalmazás is hatékonyabbá, sikeresebbé, gyermekbarátabbá válhatna.

A gyermekvédelmi és büntetőjogi történeti háttér felvázolása után elemezte a releváns nemzetközi dokumentumo-
kat, a magyar joganyagot és sajátos, szociálpolitikai nézőpontból fogalmazta meg észrevételeit mind az anyagi,
mind az eljárásjogról. Az igen nagy terjedelmű, összegző igényű és homogén munkából nehéz volt kiválasztani azt
a néhány oldalt, amellyel gondolatait, megfontolásra érdemes megállapításait a lehető legteljesebben közvetíteni
tudjuk. Választásunk azért esett az Ausztria példáján keresztül a haladó európai gyakorlatot bemutató fejezetre,
mert itt az alternatív igazságszolgáltatási technikák, a mediáció, az ellátórendszer – speciálisan a gyermek- és fia-
talkorú elkövetőkkel foglalkozó – intézményei lehetőséget adnak mindannyiunk számára, hogy emlékének felidézé-
se mellett fontos és hasznos tudás birtokába jussunk arról, miként lehet(ne) a gyermekkori bűnözést megelőzni, ke-
zelni jól bevált minták adaptálásával.

1. IFJÚSÁGJÓLÉT, IFJÚSÁGVÉDELEM NEMZETKÖZI GYAKORLATA – AUSZTRIA PÉLDÁJA

1.1. Előzmények

Az állami gyermekvédelem Ausztriában is a XIX. század második felében alakult ki, hasonlóan az európai országok többségéhez, amikor a gyermekek tömegessé váló veszélyeztetettsége (magas csecsemőhalandóság, gyermekmunka elterjedtsége stb.) miatt a korábbi karitatív ellátások már nem bizonyultak elegendőnek. Az állami szerepvállalás eredményeként a századforduló környékén árvaházak, és javítóintézetek jöttek létre a család nélkül maradt vagy a normaszegő, alacsonyabb társadalmi rétegekből származó gyermekek számára. A javítóintézetek jellegüket tekintve totális intézményként működtek, módszereik tekintetében így a kaszárnyákra, börtönökre hasonlítottak. A gyermekeket „elítéltként” kezelték, személyes holmijuk nem lehetett és általános volt a megalázás, a testi fenyegetés. Az intézményekben a vezetők már szakképzettek voltak (tanári képesítéssel rendelkeztek) de a közvetlen nevelést és a gyermekek felügyeletét szakképzetlen férfiak és nők végezték. Az intézmények tevékenysége elsősorban a munkára való nevelésre irányult. A fiatalok a házimunkák mellett iskolai tanulmányokat is folytattak, és szakmát tanultak.

A századfordulót követően a közvélemény figyelme a valamilyen szempontból veszélyben levő gyermekek és fiatalokra irányult, ezért ezt az időszakot tarthatjuk a preventív célú intézkedések kezdetének is. Veszélyeztető tényezőnek elsősorban a rossz anyagi körülményeket tekintették, így a gyermekvédelemnek ez a szakasza itt is a szegényüggyel kapcsolódott össze. A szegénység jogán támogatott gyermekekkel a gondozási központok foglalkoztak, ahol a legfőbb cél a gyermekek biztos anyagi hátterének megteremtése volt, aminek érdekében a szegénységi hivattal a rászorulóknak az úgynevezett „nevelési segélyt” vagy „árvaellátást” biztosítottak. A családvédelem kezdeti is innen erednek, a gondozási központokban anya- és csecsemővédelemmel is foglalkoztak, elsősorban a házasságon kívül szülő anyákra koncentrálván.

A szociális kiadások csökkentése és a fokozott ellenőrzés érdekében 1910-től bevezették a hivatásos gyámi gondozást. Korábban a gyámügyi bíró egy listáról választott gyámot azoknak a gyermekeknek, akiknek gondozása családi vagy más okok miatt nem volt kellően biztosított. Ez a kirendelés azonban formális maradt, nem jelentette a gyermekek megnyugtató gondviselését. A gyermekek mellé kirendelt hivatalnokok munkájukat már hivatásszerűen látták el, felügyeletük alá azonban még csak a két évesnél fiatalabb, házasságon kívül született gyermekek és a valamilyen okból veszélyeztetettek tartoztak.

■ 1. 2. A bécsi gyermekvédelem a két világháború között

A város szervezett gyermekvédelme 1917-ben jött létre, amikor is a városi tanács egységes ifjúsági gondozást hozott létre a gondozási központok bázisán. A gondozóközpontokat kerületi ifjúsági hivatalokká alakították, és vezetőjük jogi ismeretekkel rendelkező városi hivatalnok lett. A gondozott családok száma fokozatosan emelkedett, ezért a kerületeket további kisebb egységekre kellett bontani. A szegény családok gondozása mellett létrejöttek az iskoláskorú gyermekeket ellátó nevelési tanácsadók is, amelyek már a mai értelemben is preventív jellegű feladatokat végeztek.

A gyermekek bentlakásos intézményeinek differenciálása is megkezdődött, különváltak az átmeneti és a tartós elhelyezést biztosító intézetek. Az 1928-ban átadott átmeneti otthon Európa egyik legkorszerűbb intézménye lett. Az egészségügyi ellátáson kívül itt már gyermekpszichológus is dolgozott, aki többek között a gyermekek intelligenciáját is vizsgálta és komplex megfigyelések alapján döntötték el, hogy a nevelőszülőknél vagy a gyermekotthonban történő elhelyezés-e a megfelelőbb. Az átmeneti otthon mellett a tartós elhelyezést négyféle intézmény biztosította: az árvaház, a nevelőotthon, a nevelőintézet és a tanoncotthon. Az árvaházak korábbi katonás szellemét a szakemberek szakmai hozzáértése váltotta fel. A beutalás kritériuma kizárólag a rászorultság lett: azok kerültek ide, akiknek ellátása a szülők halála, vagy eltávózása miatt nem volt biztosított, és nevelőszülői elhelyezésük nem kecsegtetett sok reménnyel. A bűnelkövető fiatalok esetében a korábbi javítóintézetek nevelőintézetekké alakultak, aminek következtében – ahogy a névváltozás is sugallja – a megtorlással, büntetéssel szemben a nevelés került előtérbe.

A gyámi rendszerben bekövetkező változás szerint gyámi tisztséget csak jogvégeztet személy vállalhatott, aki a kerületi ifjúsági hivatal vezetőjének volt alárendelve. Az ifjúsági hivatal feladatai a következők voltak:

- A családokban nevelt gyermekek védelme – a fiatalok feletti általános felügyeletet jelentette, a gyermek nevelésére jogosult személyek (szükség szerinti) támogatásával.
- Gondozási nevelés – az elhanyagolás megelőzése érdekében a gyermeknek nevelőszülőknél vagy nevelőotthonban, nevelőintézetben történő elhelyezése. A beutalást az ifjúsági hivatal kérvényezte, a döntés azonban a gyámügyi bíróság joga volt. Az elhelyezés kivitelezése ismét az ifjúsági hivatal feladata, és a költségeket is a hivatal fedezte. Ez utóbbihoz fel lehetett használni a fiatalok vagyonát is.
- Hivatásos gyámság – az ifjúsági hivatal rendelte ki a fiatalok mellé a hivatásos gyámot, aki hétköznapi felügyelte őt, segítséget nyújtott a számára. A mai terminológia szerint ez a feladat a családgondozó, esetleg az utógondozó munkájához hasonlított leginkább. A hivatásos gyámot nem az ifjúsági hivatal jelölte ki, hanem a törvény határozta meg a gyámságért felelős kerületet.
- Egységes gondozói hálózat – hagyományos, elsősorban egészségügyi jellegű gondozási tevékenységet látott el.
- Ifjúsági üdültetés (a megszállás után) – a náci ideológia szellemében az egészséges életre nevelés támogatása,

ami együtt járt azzal, hogy a beteg, fogyatékos gyermekek számára létesített intézményeket, szervezeteket bezárták, általában azzal a jelszóval, hogy kevés a gyermek.

- Segítségnyújtás a fiatalok számára a bíróságának és a rendőrségnek.

A gazdasági helyzet romlásával párhuzamosan változtak a gyermekvédelem kiemelt területei. A családvédelemben az anyagi gondok növekedésével, a családok dezintegrálásával nagyobb hangsúlyt kapott a szociálpolitikai jellegű családvédelem és családgondozás, ami azonban 1938-ban, Ausztria német megszállása után megváltozott. Megszűnt a szociálpolitikai kérdésekkel foglalkozó önálló szervezet is. A családvédelem intézményeit, így például a házassági tanácsadókat, a fajvédelem szolgálatába állították, a központi ifjúsági hivatal pedig a náci elveknek megfelelően körzeti ifjúsági hivatal néven működött tovább és átvett minden, ifjúsággal kapcsolatos feladatot. Az új hatalom azonban az érvényben levő törvényeken – a náci nevelési célokat kivéve – nem változtatott.

■ 1. 3. A II. világháború utáni helyzet

A háború után haladéktalanul megindult a gyermek- és ifjúságvédelem helyreállítása, alapvetően a megszállás előtti felfogásban. Létrejött a magisztrátuson a szociálpolitikai osztály, amely az ifjúsággondozással is foglalkozott.

1954-ben fogadták el az osztrák ifjúságvédelmi törvényt, amelynek gyakorlati kivitelezése a tartományi törvényhozások feladata lett. A törvényben az addig használt ifjúsággondozás kifejezés helyébe az „ifjúságvédelmi gondoskodás” lépett, ami azt tükrözte, hogy a törvényalkotók a korábbinál nagyobb jelentőséget tulajdonítottak a megelőzésnek. A „Jugendwohlfahrtsgesetz” kerettörvény, melyhez a tartományok hozzák a saját, tartományonként eltérő szabályozásukat.

Az ifjúságvédelmi tartományi szintű szabályozása során a prevenció körébe az anya-, csecsemő- és kisgyermekgondozás, az iskoláskorú gyermek gondozása, üdültetése, a nevelési segítségnyújtás tartozott. A szankcionáló intézkedések körébe a családból való kiemelés különböző formái, így a nevelőszülői, nevelőotthoni, javítóintézeti elhelyezés kerültek. Társadalmi szervezetek időszakos gyermekfelügyeletet ellátó „gyermekszobákat” hoztak létre. A törvény megkülönböztette az alapvetően megelőző jellegű intézkedéseket – mint például a nevelési segély – és a megtorló jellegű intézkedéseket, mint például a nevelési felügyelet és a javító nevelés.

■ 1. 4. Ifjúságvédelem, ifjúságvédelem a jelenlegi gyakorlatban

Az ifjúságvédelmi ügynevezett bécsi útja rendkívül komplex, mivel minden problémára reagálni kíván. Legfontosabb célkitűzése, hogy a szociálisan hátrányos helyzetű gyermekek is esélyhez jussanak, szüleik pedig megfelelő támogatást kapjanak annak érdekében, hogy problémáikat, kríziseiket segítséggel – de maguk – oldják meg. A program legfontosabb elve, hogy a hatóságok szemben az ifjúsági hivatal szolgáltató jellegét kell hangsúlyozni.

A szociális munkában alkalmazott új módszerekkel csökkent a családon kívüli elhelyezések száma. Az átmenetileg mégis családjukon kívül elhelyezett gyermekek sorsa, életkörülményei lényegesen megváltoztak. A program a korábinál nagyobb hangsúlyt fektetett a nevelőszülői hálózat kiépítésére, és ennek köszönhetően a hetvenes évekhez képest megváltozott a nevelőotthonban és a nevelőszülőknél élő gyermek aránya, így mára már a nevelőszülői elhelyezés a jellemző elhelyezési forma. A változások együtt jártak a nevelőotthonok nagy mértékű minőségi átalakulásával is. Ausztriában kiteljesedett az a folyamat, amit a gyermekvédelem társadalmasításának neveznek. Ennek eredményeképpen az ebbe a körbe tartozó tevékenységek decentralizálódtak, a gyakorlati megvalósítás döntően a különböző privát szervezetek kezébe került. A különböző társadalmi kezdeményezések az ambuláns és bentlakásos ellátás terén egyaránt kínálják szolgáltatásaikat. Az ifjúságléti program súlypontjai:

- Prevenációs tanácsadás, általános segítségnyújtási formák kialakítása a gyermekes és gyermektelen családok számára;
- Segítségnyújtás minden krízishelyzetben levő családnak, tekintet nélkül a krízis okára, előtérben azzal a módszertannal, hogy a család problémát saját maga oldja meg;
- Ha elkerülhetetlen a gyermek kiemelése, akkor elsősorban a nevelőszülői elhelyezést kell preferálni, ezért fejleszteni kell a nevelőszülői hálózatot;
- Új programok kialakítása a nevelőotthoni nevelés megváltozott feladatai számára;
- Szakemberképzés, átképzés az új ifjúságléti stratégia megvalósítására;
- A tudományos kutatás eredményeinek felhasználása a gyakorlatban, amivel a tervezés, előrejelzés megalapozottabbá tehető, valamint az alkalmazott módszerek is követhetik legújabb tudományos eredményeket.

A program főbb elemei

- Életkezdés

A családalapítás első lépése az önálló lakás megszerzése. A lakáshoz jutáson kívül a város szociális hivatala szükség esetén az alacsony jövedelműeknek lakbér-hozzájárulást fizet, nagyobb költségek esetén (pl. lakásfelújítás, költözés) pedig egyszeri segílyt ad. A lakásokat kezelő hivatal az ifjúsági hivatallal közösen egy ún. „korai riasztórendszer” épített ki annak érdekében, hogy a kilakoltatással, vagy kényszerkiköltöztetéssel fenyegetett gyermekes családok számára még időben segítséget nyújthasson. A nyolcvanas években két új lakótelepet is építettek a gyermekes családok számára, ahol külön hangsúlyt fektettek a szociális és kulturális szolgáltatások és programok kialakítására. Például szociális állomásokat családi tanácsadó szolgálatot, az ifjúsági hivatal kihelyezett részlegét, és más, a gyermekekkel foglalkozó intézményt telepítettek ide.

- Családtervezési tanácsadás

A tanácsadás különösen fontos a hátrányos helyzetű rétegeknél, ahol a tudatos családtervezéshez szükséges ismeretek,

motivációk gyengék vagy hiányosak. A tanácsadókat a szociális hivatal, társadalmi szervezetek, egyházak működtetik, amelyek orvosokat, szociális munkásokat foglalkoztatnak.

- Segítségnyújtás fiatal szülők számára

A városban működő szülők iskolája (mind a húsz) részben technikai teendőket tanít meg a leendő szülőknél, részben azok ott nevelési, pszichológiai tanácsokat kaphatnak szakemberektől. Évente 14-15 ezer hallgató vesz részt ezeken a tanfolyamokon, egyharmaduk jövőendő apa.

- Segítségnyújtás a gyermekes családoknak

Ha a már lakással rendelkező gyermekes család valamilyen nehézséggel szembesül, igénybe veheti az ifjúsági hivatal nyújtotta szolgáltatásokat. A gyermekes családok köre a problémák oldaláról erősen differenciált, ezért a támogatási formák is széles skálát ölelnek fel. Sajátos célcsoportot jelentenek a gyermeküket egyedül nevelő szülők, akik maximális szociális, pedagógiai, és pszichológiai segítségre számíthatnak. Említésre érdemesek például az úgynevezett gyermek-szülő központok, ahová az anyák gyermekeikkel együtt mehetnek el szemináriumokra, előadásokra. Ha a családnak kizárólag anyagi vagy életszervezési gondjai vannak, és terápiás támogatásra nincs szükség, a szociális hivatal a jogosultsági feltételek megléte esetén szociális segílyt folyósít. Ha a család valamilyen nevelési problémában szorul támogatásra, akkor a szülők a gyermek életkorától és a probléma jellegétől függően pszichológiai és nevelési tanácsadóhoz fordulhatnak. A szociális munka új útját jelentette az 1979-ben indított utcai munka projekt. Az azóta elfogadott gyakorlattá vált utcai gondozást főfoglalkozású szociális munkások végzik. Peremhelyzetű fiatalok csoportjaival foglalkoznak, információt nyújtanak, tanácsadást végeznek, és akut problémák megoldásában segítenek. Munkájuk fontos része a kábítószer által veszélyeztetettek és a már drogfüggőségben szenvedők gondozása.

- Családon belüli erőszak esetén nyújtott segítség

Az utóbbi évtizedekben vált közismertté, hogy milyen gyakran esnek a családon belüli erőszak áldozatává a gyermekek. A tárgykörben végzett vizsgálatok azt bizonyítják, hogy a gyermekek bántalmazása elsősorban szociális és nem bűnügyi probléma. A probléma kezelésére az ifjúsági hivatal otthonokat működtet, ahol a bántalmazott anyák és gyermekeik átmeneti menedéket találhatnak. Az éjjel-nappal nyitva tartó házak címét igekezdnek titokban tartani, férfiak nem léphetnek be.

- Családon kívüli elhelyezés

A gyermekvédelmi tevékenység utolsó eszközeként kerülhet sor arra, hogy a gyermeket rövidebb-hosszabb időre, esetleg örökre kiemeljék a vérszerinti családból. Az ifjúsági hivatal csak akkor hoz ilyen döntést, ha már valamennyi preventív-ambuláns lehetőséget kimerítettek, és – lehetőség szerint – a szülők is beleegyezésüket adták a családon kívüli elhelyezéshez. A rendelkezésünkre álló adatok szerint a bécsi ifjúsági hivatal pedagógiai problémák miatt évente százkilencven-kétszáz, a nevelést végző személy alkalmatlansága százötven-háromszáz, távolléte miatt hetvenöt-kilencven, veszélyeztetettség miatt hetven-nyolcvan, erő-

szak miatt nyolcvan, rossz bánásmód miatt harminc-negyven, egyéb esetekben pedig hetven-nyolcvan gyermeket emel ki a családból. Az éves „beáramlás” tehát közel hétszáz fő. Az elhelyezés nevelőszülőknél vagy nevelőotthonokban történhet.

- **Nevelőszülők.**

Ahhoz, hogy egy család nevelőszülőként gyermekneveléssel foglalkozzon, a kerületi ifjúsági hivatalnál kell jelentkeznie. A hivatal munkatársai megvizsgálják a jelentkezők körülményeit, és ha azokat megfelelőnek tartják, hozzájárulnak a család kéréséhez. Lehetőség van arra is, hogy valaki közvetlenül váljon nevelőszülővé: abban az esetben, ha a gyermek rövid időre, átmenetileg kerül hozzá, vagy ha közeli rokonságban van a gyermekkel. Az ifjúsági hivatal utólagos engedélyére azonban ebben az esetben is szükség van és a hivatal minden nevelőszülőnél folyamatosan ellenőrzi a gyermek életkörülményeit, mivel a törvényi megfogalmazás szerint az elhelyezésnek a gyermek jólétét, érdekét kell szolgálnia. A nevelőszülők felkészítése külön erre a célra szervezett tréningeken történik.

- **Nevelőotthonok.**

Az ifjúsági hivatal akkor dönt a gyermek nevelőotthoni elhelyezése mellett, ha az életkor, a személyiségállapota, a problémák jellege miatt nem remélhető, hogy a nevelőszülői kihelyezés sikeres lesz, vagy olyan speciális foglalkozásra van szükség, melyet a nevelőszülők nem tudnak biztosítani. Ma már az ifjúsági hivatal döntését követően a gyermekek közvetlenül végleges gondozási helyükre kerülnek, ezért megszűntek az átmeneti otthonok. A gyermekek vizsgálatát az ambuláns ellátó szolgálatok, tanácsadók végzik, és ennek alapján dönt a hivatal az elhelyezésről. A nevelőotthoni csoportokban (8-10 fő) a gyermekek családias keretek között élnek. Általában kettő-négy gyermek lakik egy szobában, de az ifjúsági korúak egyedül is lakhatnak. A korszerű elhelyezési körülményeknek és egyéb feltételeknek köszönhetően a nevelőotthonokban élő gyermekek biztonságérzete megnőtt, kapcsolataik egészségesebbek, bensőségebbek. A csökkenő gyereklétszám intenzívebb, elmélyültebb nevelői munkára nyújt lehetőséget. Gyakorlatilag valamennyi nagy otthont felszámolták, és helyükben kis létszámú, differenciált ellátást nyújtó otthonok létesültek. Változott a nevelőotthonok megítélése is, a kedvezőbb szakmai és társadalmi attitűd kialakulásához több tényező is hozzájárult. Így pozitív hatása volt annak, hogy az elhelyezés a szülők együttműködésével történik, nem pedig „elveszik” tőlük a gyermeket.

- **Örökbefogadás**

Az eredeti családon kívüli elhelyezés visszafordíthatatlan és végleges formája az örökbeadás. A bécsi ifjúsági hivatal örökbeadásokat közvetítő állomása az utóbbi években hatvan-hetven gyermeket adott örökbe évente. Az örökbeadás az esetek legnagyobb részében újszülött korban történik. A legtöbb gyermeket csecsemőotthoni, nevelőotthoni tartózkodás nélkül, közvetlenül helyezik az örökbefogadó szülőkhöz. Az örökbefogadásra váró gyermekek száma általában kétszáz fő körül mozog, és ez azt jelenti, hogy két-háromévi várakozással kell számolniuk az örökbefogadni vágyóknak. Azoknak az anyáknak, akik már a

gyermek születése előtt eldöntik, hogy nem kívánják őt felnevelni, lehetőségük van arra, hogy kapcsolatba léphetnek a közvetítő állomással. Ugyanakkor nem minden nő marad meg ennél az eredeti elhatározásánál, hanem más megoldást választ. Az ifjúsági hivatalok pszichológiai szolgálatai külön is foglalkoznak az örökbefogadást vállaló családokkal, tanácsokkal segítik őket és később is rendelkezésükre állnak.

■ 2. A FIATALKORÚAKRA VONATKOZÓ BÜNTETŐ IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS AUSZTRIÁBAN

■ 2. 1. Szabályozás

A fiatalkorúakra vonatkozó jelenleg hatályos igazságszolgáltatási törvény már csaknem negyedszázados: 1988. október 20-án lépett hatályba. A 80-as évek elejétől fokozatosan csökkent, hosszú ideje pedig stagnál a fiatalkorú bűnözés, az osztrák szakmai közvélemény elégedetlensége azonban folyamatosnak tekinthető a büntetőjogi eszközök alkalmazásának hatékonysága ügyében. A fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatását érintő reformtörekvések elsősorban a megelőzésre, a büntető igényű beavatkozás csökkentésére, illetve a minél enyhébb beavatkozásra helyezték a hangsúlyt.

A megelőzés illetve a jóvátétel intézményének erősödéséhez vezettek azok a konfliktusrendezési kísérletek, amelyek már a nyolcvanas évek második felében megkezdődtek Ausztria néhány nagyvárosában. A kísérlet célja annak megállapítása volt, hogy el lehet-e tekinteni a büntetőeljárástól akkor, ha a fiatalkorú¹ a bűncselekmény elkövetése után pozitív magatartást tanúsít (a kárt megtéríti, bocsánatot kér a károsulttól). A kísérlet kedvező tapasztalatai reformfolyamatokhoz vezettek.

A JGG. a korábbi szabályozásokhoz képest egy új büntetlen-ségi okot vezetett be. Eszerint a tett elkövetésekor a 16. életévét el nem ért fiatalkorú, ha vétséget követ el, de meghatározott okokból még nem érett cselekménye jogellenes voltának belátására, vagy e belátás szerinti cselekvésre, akkor nem büntethető, feltéve, ha különös speciális prevenciók szempontok nem indokolják a fiatalkorúak büntetőjogának alkalmazását. (JGG. 4. §). Tehát a JGG. a beszámítási képesség mellett a felelősségre vonás alapjának tekinti az érettség meglétét. Ha érettség hiányában a fiatalkorú nem vonható felelősségre, a bíró a gyámügyi törvény hatályába eső intézkedést alkalmazhat.

A JGG. 4. §-nak e rendelkezése voltaképpen e rendelkezése voltaképpen a kevésbé súlyos bűncselekmények esetében a 14-15 éves fiatalkorúak számára szűk határok közé szorítja a büntetőjogi felelősségre vonást.

A törvény szerint a fiatalkorú bűncselekménye a fiatalkorú által elkövetett és a büntetőbíróság által kiszabandó büntetéssel fenyegetett cselekmény (JGG. 1. § 3.). Eljárásjogi szempontból minden eljárás, amelyet fiatalkorú által elkövetett és büntetőbí-

¹ A törvény szerint fiatalkorúnak minősül az, aki a cselekmény elkövetésekor a 14. életévét már betöltötte, de a 19. életévét még nem haladta meg (JGG. 1. § 2.) A büntethetőség alsó korhatára tehát a 14. életév.

róság által kiszabandó büntetéssel fenyegetett cselekmény miatt folytatnak, a fiatalkorúak büntetőügyének minősül, függetlenül a terheltnek az eljárás megindítása idején betöltött életkorától (JGG. 1. § 4.).

A JGG. 5. § 1. pontja értelmében a törvény alkalmazásának célja az, hogy az elkövetőt visszatartsa a bűncselekmény elkövetésétől. A törvény a fiatalkorú nevelési szükségletét nem tekinti büntetés-kiszabási alapnak.

Az osztrák törvényhozás tehát összhangban a nemzetközi normákkal nem kíván intenzívebb korlátozásokat alkalmazni azokkal a fiatalkorúakkal szemben, akiknél fennáll a nevelési szükségessége, mint azokkal szemben, akiknél ez nem áll fenn. A JGG. 14. §-a szerint a nevelési elvekre a büntetés kiszabása során csak annyiban lehet figyelemmel lenni, amennyiben azt a speciális prevenció szempontjai szükségessé teszik.

■ 2. 2. A diverzió

Az osztrák JGG. legfontosabb, mára teljes mértékben leterjedt reformértékű törekvése a büntetőjogi beavatkozás visszaszorítására irányul a fiatalkorú bűnelkövetők esetében. Az alapkonceptiója az volt, hogy a kevésbé veszélyes elkövetők enyhébb bűncselekményeit a hagyományos formális eljárás kereteiből kiemelik és eljáráson kívüli, informális módon oldják meg. Az ilyen megoldásnak számos előny van, így a fiatalkorúaknál különösen fenyegető – a hagyományos bűnözéssel együtt járó – stigmatizáció elkerülése, továbbá az igazságszolgáltatási rendszer tehermentesítése, végül az áldozat érdekeinek fokozottabb figyelembevétele.

Az osztrák büntetőjogi irodalomban diverzió olyan büntetőjogi egyeztető eljárást értenek, amelyet a bűnüldöző hatóságok tudomására jutott, a törvény által büntetendő cselekmény konkrét gyanúja alapoz, meg és amely a bűnüldöző hatóságok közreműködésével más módon is intézhető, mint formális bírósági eljárás keretében. A jelenlegi osztrák szabályozás szerint a diverziós jogkör csak az ügyészséget és a bíróságot illeti meg, míg a közbiztonsági szervezeteket (rendőrség, csendőrség) nem.

A szakirodalom megkülönbözteti az egyszerű, vagy nem interveniáló és az interveniáló diverziót. A diverzió egyszerű formája, amikor az ügyész, vagy a bíró a rendelkezésre álló adatok és információk alapján megszünteti az eljárást anélkül, hogy a gyanúsítottat további cselekményre hívná fel. Az interveniáló diverzió esetén a bíróság az eljárás ideiglenes, a vagy végleges megszüntetésének feltételeként a gyanúsítottat meghatározott cselekmények végzésére hívja fel. Ezek kötelezettségekből illetve magatartási előírásokból állhatnak, amelyek teljesítését – az osztrák jog alapján – a gyanúsított önkéntesen vállalja. Az eljárás kimenetele szempontjából az egyik lehetőség az, hogy az eljárás a gyanúsított teljesítése esetén befejeződik, a másik, hogy először az eljárás ideiglenes felfüggesztésére kerül sor míg végleges megszüntetését kötik a gyanúsított teljesítéséhez. Garanciális okból interveniáló diverziót csak bíróság végezhet, az ügyészségnek ebben a formában indítványozási jogköre van.

Az egyszerű, nem interveniáló diverzió tipikus formája az ügyész lemondása a fiatalkorú büntetőjogi üldözéséről. A JGG. 6. §-a alapján az ügyésznek le kell mondania a büntetőjogi üldözésről, ha az alábbi feltételek együttesen állnak fenn:

- Az elkövetett bűncselekmény nem járt halálos következményekkel.
- A megvalósított bűncselekmény büntetéssel fenyegetése a fiatalkorúra nézve legfeljebb ötévi szabadságvesztés, speciális prevenció intézkedésre (pl. pártfogó felügyeletre és támogatásra) nincs szükség,
- A bíróság a fiatalkorú bűnösségét a büntetés kiszabásának mellőzésével mondaná ki (12. §), vagy a büntetőeljárást ideiglenesen megszüntetné. A fiatalkorúak ügyész-sége a gyakorlatban gyakran él ezzel a lemondási lehetőséggel.

A diverzió másik formája az eljárás ideiglenes megszüntetése a bíróság által. Ezt akkor alkalmazzák, amennyiben a fiatalkorú ügyében a fenti diverziós megoldások nem bizonyultak alkalmasnak, továbbá, ha a tényállás körülményei kielégítően tisztázottak, valamint az elkövető bűnössége nem tekinthető súlyosnak és a büntetés kiszabás – a további bűncselekmények megelőzése szempontjából – nem mutatkozik célszerűnek.

Az eljárás ideiglenes megszüntetése történhet a következők szerint:

- Egytől két évig terjedő próbaidőre bocsátással, amely kötelezettségek előírásaival, vagy pártfogó kirendelésével jár,
- Olyan meghagyások meghatározásával, amelynek teljesítésére a fiatalkorú készségét nyilvánította (JGG. 9. § (1) 1.2.)
- A próbaidő alatti kötelezettségek körében minden olyan előírás alkalmazható, amely alkalmas lehet az újabb bűncselekmény elkövetésétől való visszatartásra.

A JGG. 12. §-a a diverzió következő fokozataként lehetővé teszi a bűnösséget kimondó ítélet meghozatalát büntetés kiszabása nélkül.

Ez a jogkövetkezmény akkor alkalmazható, ha a fiatalkorú által elkövetett bűncselekményre csekély büntetés lenne kiszabható és a bíróság mérlegelése szerint az újabb bűncselekmény megelőzéséhez a bűnösség ítéletben való kimondása megfelelő visszatartó hatással bír.

■ 2. 3. A fiatalkorúakra kiszabható büntetések és a szabadságvesztés

A fiatalkorúakra kiszabható pénzbüntetés napi tétele az általános, felnőttekre vonatkozó napi tétel fele. A pénzbüntetés fiatalkorúakra – korlátozás nélkül akár az egész-, akár a részösszegre nézve – feltételeken is kiszabható (JGG. 5. §. 5.).

A fiatalkorúakra kiszabható legsúlyosabb büntetés a szabadságvesztés. A JGG. 5. § 4. pontjában foglalt rendelkezése alapján a fiatalkorúakra kiszabható szabadságvesztés maximuma a felnőttekre kiszabható büntetési tartam maximumának fele, generális minimuma egy nap. Az osztrák Btk. Legsúlyosabb büntetési tételével: az életfogytig terjedő, vagy az életfogytig illetve 10-20 évig terjedő szabadságvesztéssel fenyegetett bűncselekmény esetén a fiatalkorúakra kiszabható büntetés tartama a 16. életévüket betöltött fiatalkorúak esetén 1-15 év, 16. életévüket be nem töltött fiatalkorúak esetén 1-10 évig terjedő szabadságvesztés.

Végül a JGG. 5. § 3. pontja a Btk-ban 10-20 évvel fenyegetett

bűncselekmények esetén a fiatalkorúak büntetési tételét – életkortól függetlenül – 6 hónaptól 10 évig terjedő tartamban határozza meg.

■ 2. 4. A fiatalkorúak büntetőeljárásának sajátosságai

Ausztriában a fiatalkorúak büntetőügyeiben külön bíróság jár el. A JGG. 23. §-ban külön meghatározza a bécsi önálló fiatalkorúak bíróságának illetékességét, amely nem csupán járásbíró-sági és tartományi szintű büntetőbíráskodást lát el, hanem a gyámsági gondnoksági bírósága ezen kívül sajátos büntetés-végrehajtási feladatot is ellát.

Különleges illetékességi szabály, hogy a fiatalkorúak bíróságának hatásköre a felnőtt elkövető cselekményére is kiterjed, ha a „tartási kötelezettség elmulasztása” (Btk. 199. §) elkövetésének sértettje vagy veszélyeztetettje kiskorú (JGG. 25. §).

A büntetőeljárás során mind pontosabb és mélyrehatóbb vizsgálatot kell végezni a fiatalkorú személyiségéről és környezetéről. Ezen belül fel kell deríteni a fiatalkorú élet- és családi viszonyait és egyéb körülményeit, amelyek testi, lelki és szellemi tulajdonságainak megítélését szolgálhatják. Nem szükséges a körülmények vizsgálata, ha azt a bűncselekmény jellege ezt nem teszi indokolttá. Kétség esetén a fiatalkorút orvosnak, vagy pszichológusnak is meg kell vizsgálnia (JGG. 43. §).

A fiatalkorúak őrizetbe vételeire és előzetes letartóztatására csak kivételes esetben kerülhet sor, amennyiben az eljárás célja más, családjogi vagy ifjúságvédelmi vagy egyéb enyhébb büntetőeljárási eszközökkel nem érhető el.

A fiatalkorúak előzetes letartóztatását a büntetés-végrehajtási intézet elkülönített körletén, egyszemélyes zárkában kell fogatósítani.

■ 2. 5. A fiatalkorúak büntetés-végrehajtásának szabályai

A hatályos JGG-nek a büntetés-végrehajtás szabályozása (51-60 §-ok) során figyelembe kellett vennie a szabadságvesztés-büntetés ultima ratio jellegét. Annak ellenére, hogy a törvényhozás számolt a végrehajtás kivételes jellege mellett a fiatalkorú elítéltek összetételével, a szabályozás mellőzi a represszív elemeket és messzemenően figyelembe véve a fiatalkorú még nem lezárult személyiségfejlődését, a végrehajtás eszközrendszerét és módszereit a fiatalkorú társadalmi integrációjának elősegítése érdekében határozza meg.

A törvény előírja, hogy a fiatalkorúak szabadságvesztését külön intézetben elkülönítetten kell végrehajtani [5. § (1) bekezdés]. Ez utóbbi rendelkezés a felnőtt korúak káros befolyásától kívánja megóvni a fiatalkorúakat.

A JGG. 56. § (1) bekezdés alapján a fiatalkorúak szabadságvesztését a fiatalkorúak intézetében kell végrehajtani, ha a büntetés időtartama a hat hónapot meghaladja.

Ausztriában a fiatalkorúak számára Gerasdorfban alakították ki a fiatalkorúak intézetét. A fiatalkorú lányok alacsony létszáma a gyakorlatban nem tette szükségessé, hogy számukra külön intézet létesüljön. Ezért a hosszabb büntetési tartamra el-

ítelt fiatalkorú lányokat az egyetlen női intézetben Schwarzauban, külön fiatalkorúak részlegében helyezik el, míg a rövidebb büntetésűeket a lakóhelyhez közeli intézetekben.

A fiatalkorúak kezelésének középpontjában a reszocializáció, a strukturált időtöltés, az iskolai oktatás, szakképzés és foglalkoztatás áll.

■ 2. 6. Szociális szolgáltatások az osztrák igazságszolgáltatásban

A szociális pártfogói támogatás intézményét Ausztriában már a hatvanas évek végétől szabályozzák (a pártfogói rendszerrel kibocsátott 1969 évi tv.) Már e törvény – amely a gyakorlatban jól beváltotta a törvényhozó szándékát – is abból a helyes feltevésből indul ki, hogy a szociális- és pártfogói támogatás intézményrendszerét nem az állami rendszerre kell bízni, ezért a célra közhasznú magán egyesület hoztak létre így Pártfogó- és Szociális Munka Egyesület (a továbbiakban VBSA.) néven. A VBSA alapvetően négy területen látja el feladatát:

- Próbára bocsátottak támogatása (*Bewahrungshilfe*)
- Utógondozás (*Haftentlassenenhilfe*)
- Szolgáltatások nyújtása, intézmények fenntartása (*Dienste und Einrichtungen*)
- A bíróságon kívüli jóvátételi eljárás lefolytatása (*Aussergerichtlicher Tatausgleich*)

A pártfogót a bírósági döntés alapján illetve a pártfogolt kezdeményezésére a VBSA területileg illetékes hivatalának vezetője jelöli ki, aki egyben szakmai felügyeletet is ellát a pártfogó tevékenysége felett. A pártfogó és a pártfogolt közötti bizalmi viszony erősítése érdekében a Büntetőeljárás törvény 152. § (1) bekezdés 5. pontja értelmében a pártfogó is rendelkezik azzal a joggal, hogy mentesüljön a bíróság vagy a rendőrség előtti tanúvallomás kötelezettsége alól, amennyiben a pártfogoltat terhelő körülmények jutnak tudomására.

A VBSA azoknak a büntetésből szabadultaknak az utógondozását is ellátja, akiknek pártfogói támogatását a bíróság nem rendelte el. (A szabaduló utógondozásban való részvétele önkéntes.)

Az utógondozás kettős célt szolgál:

- A szabadságvesztés káros következményeinek redukálása illetve minimalizálása,
- A szabadult támogatása és segítése egy lehetőség a jogsértés nélküli társadalmi beilleszkedéshez.

A VBSA a szálláslehetőségek biztosítása mellett drogtanácsadó, illetve –gondozó intézményt is működtet a fővárosban. A fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatásának hatékony működését Bécsben egy speciálisan létrehozott szervezet, a fiatalkorúak bíróságát segítő szolgálat (*Jugendgerichtshilfe*) biztosítja. A Jugendgerichtshilfe feladatai a JGG. 48. §-a felsorolása szerint:

- Környezettanulmány, szakvélemény készítése, amely a gyermek- vagy fiatalkorú személyi körülményeinek, életviszonyainak megismeréséhez szükségesek.
- Közreműködés a bíróságon kívüli jóvátételi eljárásban, illetve a JGG. 19. §-ban szabályozott meghagyások teljesítésének segítésében.
- Javaslat készítése a gyermek- és fiatalkorú egészségét és

nevelését károsító és veszélyeztető körülmények megszüntetésére, a szükséges intézkedések megtételei.

- Döntés-előkészítés a gyanúsított őrizetbe vételét illetően előzetes letartóztatása ügyében.
- A járásbírók fiatalkorú bűnügyeiben a védelem átvállalása.

3. ÖSSZEGRÉS

A társadalom védelmében, az elkövetők érdekében a büntetőjogi igazságszolgáltatás abban az esetben tud eredményes harcot vívni, ha a büntetés kiszabása során nem téveszti szem elől az elkövető személyiségét, szociális környezetét, pszichés, fizikai állapotát. Egy ország igazságszolgáltatása akkor tud megfelelni tehát – különösen a fiatalkorúak tekintetében – az elvárásoknak (társadalom védelme, társadalmi igazságosság), ha képes reagálni a háttérben lévő társadalmi, szociális, kulturális problémákra, változásokra, ha a büntetőjogi beavatkozás célja alapvetően a reszocializáció.

A mediációs eljárás a büntetőeljárással szemben megóvja az áldozatot attól, hogy az elkövető pallérozott ügyvédje vádlottat csináljon a védtelen, a védő nélküli áldozatból. Természetesen az ilyen sérelem, vagy szaknyelven „másodlagos viktimizáció” csökkenthető, esetleg elkerülhető a büntető eljárásán belül is az áldozat érdekeit védő eljárásjogi előírásokkal, mint erre a következő részben javaslatokat is teszünk.

A mediációs eljárásokkal kapcsolatban gyakran felmerül az aggály, hogy ez a felelősségre vonási forma leértékeli a professzionális, „hagyományost” igazságszolgáltatást. Ezzel szemben elmondható, hogy a mediáció a bűncselekmények, illetve az ügyek szelektálásával elkülöníti azokat az ügyeket, amelyek csak büntető eljárás keretében bírói ítélettel nyerhetnek megoldást. Így sem a büntető úton folyó igazságszolgáltatás, sem a mediációs ügyek nem degradálódhatnak. Ami pedig magát az igazságszolgáltatást illeti, csupán arra van szükség, hogy tudomásul vegyük az eltérő igazságszolgáltatási formák szükségességét, s ne ragaszkodjunk a professzionális bíróságok igazságszolgáltatási monopóliumához.

A büntetőjogi úton kívüli felelősségre vonási formák egyik kiemelkedő szerepe az lenne, hogy az igazságszolgáltatást a mindennapi tévedések, botlások, bűnelkövetések számára tegye humánussá, hatékonyá és, hogy biztosítsa az áldozatok minél teljesebb kártalanítását, az elkövető és az áldozat megbékélését.

A büntető eljárásán kívüli igazságszolgáltatási formáknak a gyakorlati, a praktikus megfontolások mellett éppen úgy alapelvekre kell épülniük, mint a büntető igazságszolgáltatásnak.

A jogállamiság elvét itt is vezérelve kell érvényesíteni, vagyis jogszabályok nélkül ne kerülhessen sor semmiféle felelősségre vonásra, s csak olyan módon lehessen eljárni és csak olyan szankciót alkalmazni, amelyet a jogszabályok meghatároznak.

Gáspár Károly

Cigánytelepek Magyarországon, 2003

Az 1980-as évek végén bekövetkezett gazdasági és társadalmi változás jelentős átalakulást hozott Magyarországon. Az addig szocialistának mondott rendszer egyértelműen deklarálta a piacgazdaságra való áttérést, a közös tulajdonról a hangsúly a magántulajdonra tevődött át. Ez az átalakulás a '90-es évek elejétől kezdődően drámai különbségeket eredményezett a társadalom egyes rétegei között. A differenciálódás jelenleg is fennáll, az alsó és felső decilis jövedelemkülönbsége között több mint 9-szeres¹ az arány [1]. Ez utóbbi érték nagysága mindössze 4,6 volt 1987-ben. Magyarországon 2000-ben közel 3 millió ember élt a létminimum alatt. Több elemzés is rámutatott, hogy a rendszerváltás egyik legnagyobb elszenvedői, az idősek, a sokgyermekes családok, és az etnikai kisebbségek közül a cigányok [2]. Az itt közölt felméréssel, amelyet a kutatók 2003-ban végeztek Magyarországon, átfogó képet mutathatunk a cigánytelepeken élő családok szociális, egészségügyi, közegészségügyi, életmódbeli helyzetéről, az intézkedési stratégiák megalapozása céljából.

HÁTTÉR

A romák helyzete az elmúlt 10-12 évben tovább romlott. Azokban a háztartásokban, ahol cigány volt a háztartásfő 1991-92-ben 48,9% volt a szegénységi ráta, míg 2000-2001-ben 68% – az átlagjövedelem felét alapul véve. (Nem cigány háztar-

tásfők esetén az arány: 6,8%-ról 9,9%-ra nőtt ugyanazon években.)

A cigány népesség száma és aránya nőtt az országban az utóbbi évtizedekben is. Becsült számuk 500 000–600 000, ami a lakosság 5-6%-át teszi ki [3].

A romák képzettsége igen alacsony, így a rendszerváltást követően ők lettek elsősorban munkanélküliek. Ezzel sok család elveszítette a normális megélhetéshez való jövedelmet. Többen visszacsúsztak a szükségglakásokba, illetve nem tudtak onnét kiemelkedni.

¹ A jelzett arány a felmérés időpontjára vonatkozik. A TÁRKI 2006. évi kimutatása ennél kedvezőbb képet mutat: az arány a '90-es évek közepén mért értékre esett vissza. (1995/96-ban hétszeres volt a különbség).